

Люцидар 1

теперь 3 Грецкаго На руски" Языкь Преложень. Рокъ Бжїѧ ѧахлс.// Карский Е.Ф. Малорусский Луцидарий по рукописи XVII в. Текст, состав памятника и язык. - Варшава, 1906. – С. 9-42.

Малорусский Луцидарий по рукописи XVII в. // Карский Е.Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам / Е.Ф.Карский – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 518-557.

Ненько Г.Л. (Київ, Україна)

Метафора у творчості Є.Пашковського

У статті аналізується своєрідність метафор у романістиці Є.Пашковського, з'ясовуються їх функції, різновиди, роль у мистецькій палітрі письменника. Особливу увагу приділено постмодерністським метафорам у романі «Щоденний жезл».

Ключові слова: метафора, роман, емотивний, постмодерністський.

В статье анализируется своеобразие метафор в романистике Е.Пашковского, определяются их функции, виды, роль в творческой палитре писателя. Особое внимание уделяется постмодернистским метафорам в романе «Щоденний жезл».

Ключевые слова: метафора, роман, эмотивный, постмодернистский.

The article analyzes the specific features of metaphors in the novels by E.Pashkovsky. Their functions, kinds and role in the creative palette of the writer are determined. Special attention is paid to the postmodernistic metaphors in the novel «Schodenniy gezl».

Key words: metaphor, novel, emotive, postmodernistic.

Метою цієї статті є вивчення наскрізних метафор у романах прозаїка. Досягнення даної мети потребує розв'язання наступних завдань: виявити та розкрити наскрізні метафори у романістиці Є.Пашковського; проаналізувати динаміку творчості письменника з точки зору розгортання масштабних метафор; показати базові та інваріантні метафори; з'ясувати їх функціональне навантаження. Проза Є.Пашковського сповнена роздумами про місце людини у сучасному світі. Її динаміка відтворює процеси формування мистецького світогляду самого письменника, чий погляд й оригінальна стилістика нерідко ініціюють гострі дискусії критиків. Різні аспекти творчості Є.Пашковського аналізували І.Бондар-Терещенко, Т.Гундорова, В.Єшкілев, Н.Зборовська, С.Квіт, А.Колісниченко, М.Павлишин, О.Проценко, Р.Харчук тощо. Метафоричність – це не особлива прикмета стилістики Є.Пашковського, а властивість самого мислення письменника. В усному спонтанному мовленні він так само виразно метафоричний, як і на письмі. Відмінність полягає хіба що у частотності образних словоформ: на письмі їх більше – відчувається свідомою робота над словом, потенціалом його виражальної спроможності. Рідна мова у комплексі її експліцитних та імпліцитних виражальних потужностей для Є.Пашковського – це засіб щоденного індивідуального користування. У будь-якому фрагменті своєї мовної /мовленнєвої діяльності Є.Пашковський залишається цілковито

неповторним і легко впізнаваним. Водночас його твори не належать до легкого читання. Їхня стилістика ускладнювалась від роману до роману - з доволі традиційної для української реалістичної прози манери у «Святі» аж до набуття виразних ознак постмодерністського дискурсу в «Щоденному жезлі». Відмова від сюжетного центру, ієрархії образів, мотивів, синтаксичної впорядкованості, жанрова розмитість та емоційна поліфонія, вибаглива метафорика тощо, властиві його останньому роману «Щоденний жезл», потребують особливих зусиль та підготовленості від читача. Спілкування з мистецьким світом Є.Пашковського здійснюється через систему механізмів впливу, закорінених в авторську емотивність: *«У мене, й не тільки в мене, виробився стійкий імунітет до всього настворюваного радянщиною. Дійсно, існує ціла черелія втовкмачувачів мови. За чверть століття спостережень за цими хитродіяями я перепевнився безліч разів: хто довбнею привчав до канібалізму-ленінізму, соцреалізму-вгробовізму, той із довбехою не розпроцається ніколи. Їм невтямки: до мови не приневолюють – до мови прилюбують»* [3]. Письменник відчуває своє месіанство, яке звільняє його від можливості вибирати. Через нього він тлумачить і своє минуле, і теперішнє, і майбутнє: *« саме тут і нині ти зобов'язаний вислуховувати, сповідатись за всіх, утверджувати волю Слова; виходило: ти був прикутий до вітчизни гіри прометеївського, встократ самотніше, бо той орел, що довбав печінку, давно полисів і здох, відколи ти нуклідами й творчістю заліковував свій туберкульоз, свій залацканий орден, вгероєний, вручений тобі за мужній крик і запальність; да-а-а, бідна пташка одкинула кігті! а ти терпиш, пишеш, жереш ці стронціаніти й ураніти вкупі з антибіотиками з пригорці, ти храпотии ними, як кінь буряками в шаньці — і запиваєш жовцю й плитками своїх незліченних заздрісників; тут не один орел загнувся б! тут ланцюги б розлізлися, як киші в здохлятині, і сама скеля зчервивіла, як застрелений давно собака; а ти горши, ти прикутий — і нема тобі спасу»* [7]. Філософія письменника доволі проста: є любов – є життя, зникає любов – зникає все, що пов'язано з життям, й утверджується смерть. На такому підході ґрунтуються і його мовні тактики та стратегії: *«От де загроза. Перетворення мови з емоціеджерела в брудний стічний потік інформативності; цілковитої мертвотності, омертвляючої гіді. Є мова – добромова; і мова – зломова, бандомова, бандомов'я; або добромовність, яка повсюднить добрі почуття, і зломовність, що розповсюджує почуття й схильності протилежні; люди повинні знати, що мова не просто засіб спілкування, а засіб збагачення добрими чи злими почуттями й схильностями, звичками; улагіднення, очищення мови стріятиме і утвердженню відповідних, чистих і лагідних, доброзичливих, дружлюбних почуттів у народі; того братолобія, про яке стільки казано, а його й понині не видно»* [5]. Проза Є. Пашковського глибоко релігійна і закорінена у біблійний текст, крізь призму якого митець метафоризує своїх персонажів і навіть цілі твори. Якщо за основу взяти традиційне визначення метафори як *виду тропів – звороту мови, для якого характерне вживання образного вислову або слова в переносному значенні для визначення якогось предмета чи явища, схожого на нього окремими рисами:*

кольором, формою тощо [2, 237], то можна сказати, що Є.Пашковський – майстер насамперед виразно емотивної метафори. Предмети та явища в авторському зображенні метафоризуються на основі подібності за емоцією, яку вони викликають. З іншого боку, про що б не йшлося, емотивна метафоричність корелює насамперед із двома центрами наших почувань – центром задоволення й інстинктом виживання. Відчуття радості й комфорту від життя у майстра швидко втрачається, рухаючись від роману до роману. У першому його великому творі «Свято» воно ще проступає як важливий чинник життєвої мотивації, коли головний герой Андрій Задорожний розповідає про село, дитинство, неспотворену здобутками науково-технічного «прогресу» природу, зображаючи їх як ідилію: *«стежка, спутана пагонами суніць, мальва в затінку підгнилого плоту, хата, куди забігали смалити вільшанове листя, плакали від диму товстих самокруток, гурт розшарілих від пострілів хлопчаків по черзі пуляє із самопала в соснову потрухлу заміть...»*[6,18]. Контакт із цим світом дає герою «впевнений спокій» у завтрашньому дні, народжує позитивні емоції, долає відчуття самотності, забирає тривогу, його душа міцнішає в тісному контакті з селом, природою: там жити ще не страшно. Узагальнена метафора такого відчуття була винесена автором у назву твору – «Свято», з етимологічною конотацією зі *світло, святий, святість* та емотивною конотацією з радістю: *«Раніш кожен виїзд у село обертався на свято: впізнаєш рідку березову смугу, що збігає крізь соснову іржу, впізнаєш кожну заглибину від долота в білокорому стовбурі, і березовий льодохід у сосновому річищі не забути до останнього краю. А ще раніше тлілі радістю поїздки з мамою в місто – купити зимову вояганку, черевики – було весело тупцювати по молодому снігу, їсти морозиво, натихати кишені покрадьки купленими сигаретами; тоді знав, що найбільша радість – це свято повернення, коротке, як і завжди»* [6, 21]. Селу-святу протистоїть традиційний для української літератури (Г.Сковорода, І.Котляревський, А.Тесленко, М.Хвильовий, В.Підмогильний) антагоніст – місто, що метафоризується як *«царство бетону», «підземелля», «пекло»: «круті ескалаторні сходи виринали до горішнього провіту, дух підземелля – запах відсирілого в тунелях бетону і просичених креозотом шпал залишався позаду»*[6,8]; *«подався до метро, і ескалаторний хижий гул ковтнув його»*[6,52], метро – *«пекло, живісіньке пекло»* [6,42]. Емотивно така метафоричність пов'язана зі страхом, смертю. У мистецькому світі Є.Пашковського місто своїм руйнуючим впливом знеживлює все, навіть гарне і прекрасне (кохання, жінку тощо) робить частиною смерті. Поневіряння головного героя роману «Свято» Андрія Подорожного призводять до того, що метафоричне протистояння села і міста як «свята» і «пекла» трансформується й конкретизується у полюсі позитиву. Місце ідилічного села-свята заступає «золоте дно дитинства»: *«золоте дно дитинства і незмивна проклятість безчасся виштовхувала назад»* [6,65]. Таке семантичне звуження референції засвідчує гіркий процес прощання ліричного героя з ілюзіями. Водночас пекельність міста лише доповнилась своєрідною хронотопною характеристикою «безчасся», не менш жажливою, ніж решта. Метафора *місто – пекло* у наступних творах Є.Пашковського буде

розгортатись і в «Щоденному жезлі» постане як масштабний наскрізний символ *життя - пекло*. Якщо радість у попередніх творах принаймні ескізно дещо іще нагадувала про свою присутність у житті людей, зрідка виринаючи на поверхню з глибин підсвідомості, то в цьому романі запанує спустошеність, розгубленість, втрата ціннісних орієнтирів, на зміну яким приходять тільки страх, від якого треба захищатись і з яким треба воювати. Він то наступає зусбіч від того, що спостерігає і про що пише письменник, то ініціюється ним самим, як останній інструмент впливу на людей, які забули про Бога: «*Бог змете нечестивців, як смердінь труп'ятини, як сморід блюзнірства, як смердоту над відстійниками – принесе меч, і буде ридання запізнім, і скрегіт зубів даремним*» [8]. Сама назва твору так само є метафорою на означення якості життя – постійне покарання - *щоденний жезл* у місті-пеклі. Вона ніби поглинає попередню метафору своїм семантичним полем, розчиняючи її як подібну за природою. У свою чергу, жезл як біблійний образ має кілька тлумачень. Це палиця подорожнього, інструмент чабана, засіб для покарання, зброя, але водночас і символ влади та особливі чарівні жезли Мойсея й Аарона [9,316-318]. Письменник актуалізує значення жезл – засіб покарання, що застосовували до неслухняних дітей, рабів, безвідповідальних або із неналежною поведінкою дорослих. Апостол Павло запитував коринф'ян, чи повинен він прийти до них «із жезлом» (гніваючись і засуджуючи), чи «з любов'ю і духом лагідності» (1 Кор.4:21). Покарання, гнів чи воля Бога, що їх символізує жезл, зустрічається у Біблії більше десяти разів. Це символічне втілення жаху, коли, наприклад, Бог карає непокірних земних царів «жезлом залізним», що має «як посуд глиняний, розбити їх» (Пс.2:9); Одк. 2:27; 19:15). «Жезл гніву», «бич обурення» (Іс. 10:5) – це символи найстрашнішого і найвищого Суду. Саме про нього нагадує письменник своїм сучасникам у романі. Проте у жезла наявна й інша конотація, пов'язана з сакральною функцією жезла Аарона – здатністю висікати життя з неживої матерії. Тому жезл – це архетип відродження, сакрального переходу від смерті до життя. Це дозволяє зробити висновок, що метафора *життя – щоденний жезл* є своєрідною вербалізацією потаємної надії на докорінні зміни, які почнуться у душах людей, а не будуть ініційовані політиками, до яких автор вже немає жодної довіри: «*ти, якщо проти чогось, то проти того, щоб розділяти людей на білібердалів, демокряків, сучалістів та комуняк, як на породи собакі; під цими формами ти бачив приниження людини - до рівня похоті чи батрацтва – приниження вищої сутності, просвітленої зором Провидіння; всі ці форми, державні устрої, означення й назви, ешелони списаного паперу в обозах ідеологовій, вся ця даремщина давно не означає нічого; ніякого духу; нічого конкретного; ніякої справжності; ніякої суті; нічогіснького, крім того, що ми збилися з дороги, і забейхані, обрешані назвами боїмось потикатись на очі світла, на очі призначеного, на суд і милосердя Всевиючого зору*» [8]. Як зазначає Г.С.Мечнікова, до ХХ ст. моделі світобачення людини завжди були упорядковані, тобто мали центр, вісь сенсу та розумно влаштовану систему зв'язків між якими й предметами. В античну добу таким центром була родова людина як міра усього, у середні віки – Бог, у добу Відродження – творча

вольова індивідуальність, для просвітників – розум. Навколо подібного центру формувалися життєві цінності у вигляді бінарних опозицій: рай – пекло, розум – дурість, добро – зло тощо, без яких картина світу, здавалося б, не могла існувати [4,100]. У постмодерністському дискурсі, в рамках якого позиціонується й роман Є.Пашковського «Щоденний жезл», така структурність остаточно підірвана. Це спричиняє кризу свідомості, яка актуалізує інстинкт самозбереження й ініціоє повернення до внутрішнього життя, пошуку нових чи відродження старих джерел духовного існування. Тому думки письменника постійно звернені до біблійних істин, з яких черпається й відповідна образність. Метафора пекла, вжита у романі «Свято», в «Щоденному жезлі» вже поширюється не тільки на місто, а й на Україну в цілому. Вона перетинає межі роману й заявляє про себе ледь не в кожному інтерв'ю письменника, яке він давав останнім часом. Метафора *Україна – пекло* вербалізується відповідними образами вогню, мерців, тління, гниття, пастки, вогняної печі тощо. Вивчення стилістики роману виявляє процес динамічного розгортання метафор кінця світу: на місце метафор «сучасне життя – клініка», «пекло» приходять нова: «сучасне життя – апокаліпсис». Не тільки проза, але й інтерв'ю письменника звучать апокаліптично: *«Оскільки становленням вищомети і духоєдності народу ніхто всерйоз не займався упродовж усієї незалежності; ніхто не окультурював і не настановлював серйозно; оскільки взаконилось беззаконня і дух зачах, розвинулось вкрай глитайське, довкрай паразитарне уповання на обайливого царя чи партійку, що по суті засвідчує цілковите безвілля й недієздатність ошуканих; так і мало статись, оскільки більшість повлякла, роззявлена на щедроті з фокусницьких рукавів політиків; оскільки втисались одним вознем, видихнутим із їхніх факірських ротиц – то не могли не обгоріти зсередини, з духоглибин, як кислотою випалені; коли немає ні страху, ні благоговін, ні обов'язків перед Богом, то й життя, яке матиме такий народ, буде сповнене страхот, ницостей, необов'язковостей одного перед одним, усіх перед усіма, – й обцяльників перед громадою, – буденнітиме дозниценням»* [3]. Принцип конструктивної опозиції, який був наявний у творах письменника-початківця, зникає. Автор пише: *«Якщо кілька століть тому війна, моровія, ганебний устрій сприймалися, як похибка від Абсолюту – і вимагали дії – то тепер кожна дія, надірвавшись від марноти, прямим підитовхуванням бокує до антиабсолюту, назвемо його хоч апокаліпсисом»* [7]. В опозиції до такого життя тільки Бог, тому Є.Пашковський, практикуючий християнин, погрожує від його імені, бо вже переконався, що *«історична правда слабша від інстинктивної»*; *«маніякові скільки не дай свободи, він все одно івалтуватиме й різатиме»*; *що «років, здармованих на виправлення горбатих перед могилами, не повернеш; і що попереду чекає лише «та, що чигає на всіх»* [8].

Метафори сучасна *Україна – пекло, життя – апокаліпсис* підтримує й посилює інша метафора на означення сутності часу. В романі «Щоденний жезл» час – це стихія, певна смертоносна категорія, ворог, з яким змагається письменник, сатанинська вигадка, проти фальшивості якої він протестує. Реальний час, який лікує, робить мудрішим, примушує прощати, повертає

людину до Божественного покликання, до цього часу-ворога немає жодного стосунку: «Коли на вигуб різниці між добром і злом знадобилися віки, то на знищення відмінностей між життям і смертю стало достатньо десяти літ» [8]. «Щоденний жезл» — це роман про переддень Страшного суду, коли кожен має дати відповідь на запитання: «Я з Христом чи проти Христа?», а по тому зробити свій найважливіший життєвий вибір.

І насамкінець варто звернути увагу ще на одну метафору на означення самого автора роману – *самотній вовк*. С.Квіт пише: «Жанр роману-есею дозволяє авторові не ховатися за героїв. Оповідь ведеться від власної особи. Євген Пашковський немов би власноручно підписується під автентичністю всіх висловлювань і переживань. Можемо говорити про певний псевдоавтобіографізм, коли письменник розставляє наголоси у своїй дійсній і духовній біографії. Він так само самотній, як і герої його попередніх романів: «*Ти був самотній, як сто вовків, що марно зрисачили ніч, зупинилися вдосвіта, з голодним підвивом, виростаючи над сірим снігом мордами, білими від інюю, перегукують ліси і збиваються в ще лютішу зграю; ти, відхекавши тридцять з лишнім літ, помножених на десять чорнобильських вічностей, розгубив відмінності між вигаданим і своїм, проминулим і майбутнім: твоя постійно облявлена здобич, — мінливість часу, — спрудкішала невловимо, щодалі й далі від тієї пори, коли батько з двома мішками, згорнутими на серп під полою піджака, взяв малого з собою по конюшину»[1]. Таке метафоричне відчуття свого призначення до певної міри спирається на традицію української класичної та й новітньої літератури. Під гіркими словами про нерозуміння певних світоглядних ідей власним народом, відчуженість, ідейну самотність у різні періоди свого життя могли підписатись Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, В.Стус та багато інших представників українського красного письменства. Проте у Є.Пашковського це відчуття не обмежується професійною чи якоюсь іншою сферою: воно має глобальний характер і виступає частиною Всесвіту на порозі апокаліпсису. Найстрашнішим є те, що від нього не рятують ані освіта, ані молодість, ані творчість, ані жодні інші речі. Якщо тлумачити цю метафору як дотичну до світопочування самого Є.Пашковського, а для цього є підстави через те, що його проза значною мірою біографічна, то до вищезазначеного сумного переліку можна додати ще й віру. Вочевидь, що остання метафора *я (людина, письменник) – самотній вовк* позначена чи не найвищою мірою емотивності й корелює з емоцією страху. Це є не меншою мірою символічно, адже негативні емоції формуються раніше за позитивні й зникають останніми у літніх людей. То ж письменник і на цьому рівні художнього матеріалу показує вичерпаність життєвих цінностей, на яких тримались уявлення людей про добро і зло, життя і смерть упродовж тривалого історичного часу, але зараз вони потребують перегляду.*

Безперечно, усі проаналізовані метафори розкриваються й численними іншими вербальними засобами, з-поміж яких і самотній авторський

словотвір, і вербалізатори широкої палітри емоційних почувань, і специфічні стилістичні прийоми, запозичені з біблійного письма, експериментальний синтаксис тощо.

Отже, аналіз метафору у творчому доробку Є.Пашковського дозволяє дійти наступних висновків: метафора є вагомим чинником реалізації мистецької і зокрема постмодерністської свідомості у творчості Є.Пашковського; метафори є виразно емотивними; наскрізними у творчості письменника є наступні масштабні метафори: *місто – скло, життя – скло, Україна – скло, життя – клініка, життя – жезл; життя – апокаліпсис, автобіографічний ліричний герой – самотній вовк*; базовими з-поміж наведених метафор є: *місто – скло і автобіографічний ліричний герой – самотній вовк*; решта є інваріантними; метафори у стилістиці автора наділяються різноманітними функціями, основними з яких виступають: деміфологізація культурних, ідеологічних, інформаційних тощо процесів сучасного суспільства; показ деструктивності соціальної моделі існування, в якій немає місця для Бога; випрозорити вичерпність будь-яких дуальних опозиційних концепцій світу; запропонування через біблійну конотацію альтернативної системи цінностей. Подібні задачі ми ставимо перед собою у подальшому дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Kvit* С. Одкровення на зламі тисячоліть // Пашковський Є. Щоденний жезл. [Електронне вид.]. – Режим доступу: Library.kr.ua /elib/pashkovskiy/index.html;
2. Мала філологічна енциклопедія / Укл.: О.І.Скопніченко, Т.В.Цимбалюк. – К., 2007. – 478 с.;
3. Мечнікова Г.С. Мистецтво постмодернізму як фактор адаптації особистості. – К., 2001. – 230 с.;
4. Пашковський Є. Інше життя // Українська літературна газета. - №11(17) від 28.05.2010;
5. Пашковський Є. Примирення з майбутнім // Українська літературна газета. - №15 (21) від 23.07.2010;
6. Пашковський Є. Свято // Дніпро. – 1989. - №9. – С.4 – 87.;
7. Пашковський Є. Час довбневчень закінчився: люди сприймають серцем і не переносять на дух лицемірства! // Україна молода. - № 099 від 02.06.2006.;
8. Пашковський Є. Щоденний жезл. [Електронне вид.]. – Режим доступу: Library.kr.ua /elib/pashkovskiy/index.html;
9. Словарь библейских образов: Энциклопедическое исследование образов, символов, основных тем, метафор, речевых оборотов и литературных стилей Библии / Под общ. ред. Л.Райкена, Дж.Уилхойта, Т. Лонгмана III. – СПб., 2005. – 1424 с.

Непон-Айдачич Л.В. (Київ, Україна)

Польська мовна категорія kwiat ('квітка') у світлі анкетних даних

У статті досліджується польська мовна категорія kwiat ('квітка') на матеріалі анкетних даних. Визначаються гіпоніми лексеми kwiat, а також аналізуються відомості про те, які квіти вважаються польськими респондентами найтиповішими.

Ключові слова: етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика, мовна категоризація світу, мовна категорія, польська мова, анкетування, гіпонім, прототип, квітка.

В статье исследуется польская языковая категория kwiat ('цветок') на материале